

Kritická poznámka k sémantickým východiskům transparentní intenzionální logiky

Stanislav Sousedík

Ve svých minulých příspěvcích zveřejněných v tomto časopisu (naposledy: *Organon F* 17, 239 – 240) jsem se pokusil ukázat, jak lze rozbořením vět typu¹ „jednorozci existují v bájích, a(le) ve skutečném světě neexistují“ dovést, že je existence predikátem prvního řádu (= že se vypovídá o individuích). Vycházel jsem ze skutečnosti, že v bájích o jednorozcích mluvíme a že v nich tedy existenci jednorozců předpokládáme. Mou argumentaci kriticky posoudil prof. P. Materna a o něco později kratším článkem i dr. A. Dolák (tamtéž). Pokusím se odpovědět oběma kritikům zároveň. Prof. Materna vysvětlil ve svých příspěvcích, jak se chápou v rámci transparentní intenzionální logiky (dále: „TILky“) věty typu „jednorozci existují v bájích, ale ve skutečném světě neexistují“. Výsledkem je závěr, že (v rámci TILky) věty podobného druhu nevyvolávají potřebu uvažovat o existenci jako o vlastnosti individuí. Z tónu Maternova se zdá, že tento závěr považuje za atraktivní přednost Tichého logické soustavy. Musím přiznat, že pro mne osobně tento závěr atraktivní není. Mám pro to více důvodů, uvedu jen jeden: Kdyby existence nebyla vlastností individuí, nemohl bych připustit, že jsou nějaká individua kontingentní, tj. taková, že mohou existovat či neexistovat. Z předpokladu, že nějaká jsoucna kontingentní jsou, vychází však, jak známo, jeden z významných metafyzických důkazů Boží existence. Jako věřící, jsem přirozeně motivován hledat racionální zdůvodnění své víry. Atraktivní pro mne nauka stoupenců TILky proto není. Tím samozřejmě nechci říci, že ji nejsem ochoten akceptovat, přesvědčím-li se, že je dobře racionálně zdůvodněna. Je však ve skutečnosti takto zdůvodněna? O to zřejmě půjde v našem rozhovoru. Uvidíme.

¹ Slova „typ“ užívám v hovorovém smyslu.

Aby byl náš rozhovor užitečný, musíme ovšem jako jeho účastníci uznávat určitá společná východiska. Předpokládám, že se já i moji oponenti shodujeme v tom, že při úvahách o problémech logické sémantiky musíme vycházet z přirozeného jazyka. Shodneme se dále jistě i na tom, že přirozený jazyk není nějaké nedotknutelné „sacro-sanctum“, nýbrž že je k němu třeba přistupovat s kritickou obezřetností. A i to je snad nesporné, že koriguje-li logik v něčem přirozený jazyk, musí k tomu mít i *jasné, intersubjektivně platné důvody*. Přirozený jazyk je tedy (abych si vypůjčil výraz užitý ovšem původně v zcela jiné souvislosti), *innocent until proved guilty*.

Jak jsem již řekl, vychází moje argumentace ve prospěch existence fiktivních individuí ze skutečnosti, že se (např. v bájích) o takových individuích *mluví* a že se v nich tudíž jakási od reálné existence odlišná existence (nazývám ji „intencionální“) předpokládá. V tom však podle prof. Materny (a jiných stoupenců TILky) spočívá můj základní omyl. V bájích se ve skutečnosti nemluví o individuích, nýbrž o intenzích, tj. o zvláštním druhu funkcí, jejichž argumentem jsou „světamžičky“ a hodnotou (v případě, že se jedná o tzv. „role“) individua. Je-li tomu tak, dokazuji ovšem svým myšlenkovým postupem nejvýš snad existenci intenzí (jmenovitě oněch „rolí“), nikoli však existenci fiktivních individuí.

Uznávám bez váhání, že v rámci sémantických předpokladů, na nichž je TILka vybudována, je závěr, k němuž prof. Materna dospívá, správný. Pochybnosti mám naproti tomu o tom, zda jsou přijatelné samotné tyto předpoklady. Prof. Materna se sám sémantickými předpoklady, z nichž jeho kritika mého stanoviska vychází, nezabývá. Odkazuje mne v tom bodu na analýzy provedené autorem TILky Pavlem Tichým ve stati *Individuals and Their Roles* (1987).² Moje obhajoba bude spočívat v tom, že ukáži, proč považuji Tichého zde obsažené zdůvodnění těchto předpokladů za mylné. Zajímavá je v naší souvis-

² Stať je (obtěžně) dostupná v německém původním znění, dále ve spolehlivém (částečně autorizovaném) slovenském překladu (P. Dolník, P. Cmorej), *Organon F 1*, 1994, *passim*) a konečně v anglickém překladu zveřejněném ve sborníku: V. Svoboda, B. Jespersen, C. Cheyne, (eds.), *Pavel Tichý's Collected Papers*, Praha, Otago, 2004.

losti hlavně Tichého analýza predikativních vět, jejichž gramatickým podmětem je individuová deskripce.

Příkladem takových vět je Tichým pronesený výrok

(1) moje hodinky jsou vyrobeny ve Švýcarsku

(jiným pro nás zajímavým příkladem by mohla být věta „nejmladší jednorozec v noci spí“). Protože mluvnický podmět podle našeho běžného jazykového cítění (a na něm se zakládají běžné gramatické³) označuje věc, které se přisuzuje vlastnost vyjádřená predikátem, řekli bychom, že to, o čem se ve větě (1) mluví, je určitý konkrétní předmět, totiž hodinky, které Tichému náležely v době, kdy větu formuloval, a že se oněm hodinkám ve větě (1) přisuzuje vlastnost, že byly vyrobeny ve Švýcarsku. Že takto jazyku spontánně rozumíme, Tichý připouští, ale soudí, že se jedná o jeden z případů, kdy logik musí kriticky zasáhnout. Podle jeho mínění se ve větě (1) mluví nikoli o konkrétním materiálním předmětu, nýbrž o abstraktní roli (tj. o určité funkci, intenzi), kterou Tichého hodinky chápané jako konkrétní předmět „zastávají“.

Zde jistě každého napadne námitka, že vlastnost „být vyroben ve Švýcarsku“ přece nepřipisujeme jakési abstraktní roli, nýbrž určitému konkrétnímu předmětu! Tichého odpověď je, že to, o čem se ve větě (1) mluví, a to, čemu se připisuje uvedená vlastnost, jsou dvě různé věci. To, o čem se ve větě (1) mluví, je abstraktní intenze čili funkce, která v závislosti na různých „světamžicích“ nabývá různé hodnoty. To, čemu se připisuje vlastnost vyjádřená predikátem, je na světě a času závislá hodnota této funkce, již je ve větě (1) určitý materiální předmět. O tomto hmotném předmětu v přirozeném jazyku říkáme, že to jsou právě Tichým kdysi vlastněné hodinky, ale chyba lávky! Tento hmotný předmět nejsou podle TILky „moje (tj. Tichého) hodinky“, nýbrž hodnota, kterou funkce „moje hodinky“ v určitém světamžiku (dále: v určitém „kontextu“) nabývá.

Je zřejmé, že kdyby tato Tichého analýza byla správná, mělo by to fatální důsledek pro mé výše vyložené zdůvodnění teze, že je existen-

³ Známary český filolog Jan Gebauer píše, že „podmětem se vyjadřuje osoba nebo věc, o níž se přísudek pronáší“.

ce predikátem prvního řádu. Řeknu-li totiž „nejmladší jednorozec v noci spí“, nemluvím podle Tichého o nějakém bájném individuu, nýbrž o určité „roli“, tj. funkci. Samozřejmě by Tichý mohl připustit, že hodnotou této funkce je určité bájně individuum, ale v rámci jeho teorie pro to chybí zdůvodnění (tím totiž nemůže být, co uvádím já, že se totiž v bájích o individuálních jednorozcích mluví, protože to je právě to, co Tichý popírá).

Co k tomu říci? Předně je jasné, že Tichého výklad sémantiky věty (1) je korekturou přirozeného jazyka. Abychom tuto korekturu mohli přijmout, musíme se podívat, podložil-li ji Tichý jasnými, intersubjektivně platnými důvody. Tichý ji zdůvodňuje tímto argumentem:

Jestliže se ve větě (1) mluví o konkrétním hmotném tělesu, pak této větě nelze bez znalosti, o které konkrétní těleso jde, rozumět. Avšak rozumíme větě (1) bez této znalosti. Tudíž se ve větě (1) nemluví o konkrétním hmotném tělesu.⁴

V tomto argumentu popírám první premisu a závěr. Zdá se mi evidentní, že můžeme rozumět větě (1) i bez znalosti konkrétního tělesa označeného jejím podmětem. Zesnulý Pavel Tichý věděl, který konkrétní předmět byly jeho hodinky, já to nevím, ale bez ohledu na to je ve větě (1) je v obou případech řeč o tomtéž konkrétním předmětu. Je nejasné, proč by mi to, že nevím, o který předmět se jedná, mělo bránit v rozumění oné větě. Z přirozeného jazyka to patrně jistě není (jinak bychom totiž na základě znalosti tohoto jazyka nemohli spontánně tvrdit, že se ve větě (1) mluví o Tichého hodinkách). Je-li zde tedy třeba přirozený jazyk korigovat, je to třeba zdůvodnit nějakým jiným argumentem než je ten, který jsem již uvedl. Onus probandi tu spočívá na Tichém. Poskytuje však tento autor pro svou násilnou korekturu přirozeného jazyka takový argument? Připouštím, že Tichý formuloval v uvedené stati mimo uvedeného i jiné argumenty. Přihlédneme-li k nim však blíže, pozorujeme, že jsou to nepodstatné obměny téže základní myšlenky, na níž je založen argument již uvedený. Domnívám

⁴ Věta (1) tu samozřejmě slouží pouze jako příklad predikativních vět, jejichž podmětem je individuová deskripce.

se proto, že Tichý svou korekturu přirozeného jazyka náležitě nezduvodnil.

Ale je můj výklad Tichého myšlenky zcela práv? Předpokládal jsem (třebaže ne svévolně, nýbrž protože k tomu Tichý ve své stati čtenáře vybízí), že věta (1) byla pronesena (resp. napsána) v aktuálním světě určitou osobou (totiž Tichým samým), a to v určité době, tj. v určitém „kontextu“. Neměli bychom však chápat Tichého argument tak, že bychom měli o větě (1) uvažovat s odhlédnutím od určitého kontextu? Nevidím, co bychom tím ve prospěch Tichého teze získali. Odhlédneme-li od určitého kontextu, v němž byla pronesena věta (1) zobecníme jen to, co jsme zjistili, když jsme od toho kontextu neodhlíželi. Když jsme od kontextu neodhlíželi, zjistili jsme, že se ve větě (1) mluví o *Tichého* hodinkách, když od něho odhlédneme, vidíme, že se v ní mluví o *nějakých* hodinkách. Na každý pád se však vždy mluví o nějakém hmotném tělesu, nikoli o intenzi. Obecně platí, že odhlázením čili abstrakcí původní obsah „zestručníme“, ale neopustíme, že nám totiž abstrakce nemůže poskytnout nějaký obsah od svého východiska zcela odlišný. Děj *Prodané nevěsty* lze abstrakcí od dějových podružností zestručnit tak, že jej vyjádříme jedinou větou, jenže tato věta nemůže vyjadřovat něco od děje *Prodané nevěsty* zcela odlišného, např. průběh bitvy na Bílé hoře. Právě k takové proměně by však došlo, kdyby se ve větě (1) po abstrakci od kontextu nemluvílo ani o *Tichého* hodinkách, ani o *nějakých* hodinkách, nýbrž o něčem zcela jiném, totiž o intenzi.⁵ Pokus pochopit smysl Tichého teze pomocí abstrakce od kontextu tedy nevede k plausibilnímu výsledku. Protože pro svou osobu nevidím přijatelného způsobu, jak dát Tichého tezi srozumitelný smysl, nedomnívám se, že bych se měl na základě Maternovy kritiky, jež se na ní zakládá, důvod vzdát svého přesvědčení, že je existence predikátem, který lze vypovídat o individuích.

⁵ Pokud jde o intenze, mám za to, že o nich lze a priori ukázat, že v rámci empirické oblasti existovat nemohou (Sousedík 2003, 312 – 315) a v oblasti matematických věd jsou zbytečné. Ale to jen mimochodem, nechci nyní rozhovor o jádru sporu zatěžovat tím, že bych uváděl kritické připomínky směřující do oblastí TILky, které se netýkají bezprostředně jádra nynějšího sporu).

Zbývá, abych ukázal, jak lze podle teorie, kterou zastávám, uskutečňovat onu (podle prof. Materny) „nesmyslnou činnost ověřování, zda dané individuum existuje“. K tomu je ovšem třeba, abych nejprve objasnil některé základní rysy této své vlastní „teorie“: Jsem přesvědčen, že můžeme uvažovat o univerzech, jejichž prvky jsou fiktivní individua, tj. individua námi vymyšlená, jež existují pouze, jsou-li předmětem našeho rozumu. Jednoduchým příkladem, na němž se zde budeme orientovat, je univerzum tvořené souborem individuí, o nichž vypráví určitá báje, nebo soubor individuí vyskytujících se v nějaké zcela vymyšlené divadelní hře.⁶ Existenci, kterou se vyznačují fiktivní individua, nazývám „existencí intencionální“. Pokud jde o povahu fiktivních individuí, mají podle mého mínění pouze ty vlastnosti, které jim autor fikce připisuje, a žádné další nemají ani mít nemohou. Jak reálná, tak fiktivní individua spadají pod obecné pojmy. Může nastat situace, že pod určitý obecný pojem spadají jak fiktivní, tak reálná jsoucna (např. pojem „sova“ může být exemplifikován zároveň reálnými a fiktivními individui). Zastávám dále, že lze uvažovat i o „nehomogenním“ univerzu tvořeném reálnými a fiktivními individui dohromady.

Z právě podaného výkladu „mé teorie“ (inspirované nikoli Meinongem, ale pozdně scholastickou naukou o intencionálních jsoucnech⁷) je zřejmé, že pro mne není přijatelný Dolákův (váhavý) návrh chápat fiktivní individua jako individua nějakého možného světa odlišného od světa aktuálního. Taková individua, kdyby byla možná, musela by být v každém okamžiku co do všech svých vlastností veskrze determinovaná, tak jakou jsou takto veskrze determinovaná individua světa aktuálního.⁸ „Moje“ fiktivní individua jsou však determinována daleko skoupěji, mají jen ty vlastnosti, které jim připisuje báje (divadelní hra apod.). Taková nedostatečně determinovaná individua nemohou v aktuálním světě existovat, mohou zde mít pouze své „představitel“e. Tak např. hrdina známého dramatu, Hamlet, je

⁶ Fiktivními individui jsou však např. i jednotlivé tóny nějaké hudební skladby, o nichž „mluví“ její notový záznam.

⁷ Srov. Daniel Novotný: *Beings of Reason. A Study of Scholasticism of the Baroque Era* (přípraveno do tisku).

⁸ Vzpomeňme na známý Kantův příklad o dvaceti tolarech!

fiktivní individuum, které nemá žádnou barvu očí, žádnou určitou výšku atd., ale jeho představitel při divadelním představení nějakou barvu očí a nějakou určitou výšku má, může být světlavý (a kdyby zároveň probíhalo v jiném divadle jiné představení téhož dramatu, mohl by být představitel Hamleta zároveň tmavovlasý apod. „Role Hamleta“ (ve smyslu, jak se toho výrazu užívá v divadelnictví) je podle mého mínění fiktivní individuum, které je třeba pečlivě odlišovat od jeho individuového popisu a pojmu jím vyjádřeného). Dolákův návrh nemohu tedy z uvedeného důvodu přijmout.⁹ (Totéž platí i o podobné, ale teoreticky daleko soustavněji propracované teorii Davida Peroutky zveřejněné nedávno ve *Filosofickém časopisu*).

Vraťme se nyní k oné „nesmyslné činnosti ověřování, zda dané individuum existuje“. Zde dávám prof. Maternovi z určitého hlediska za pravdu. Taková činnost by byla vskutku nesmyslná. Připustíme-li však, že můžeme uvažovat i o existenčně nehomogenních univerzech – a to připustit musíme, protože o nich de facto uvažujeme – není tím ještě všemu ověřování konec. Může nás totiž zajímat – a opravdu nás často zajímá – zda individuum, jehož přítomnost v univerzu již máme zjištěnu, existuje intencionálně anebo reálně. Považujme za univerzum úvahy soubor osob považovaných za významné představitele české minulosti! K těm náleží nepochybně i Praotec Čech. Historici se však oprávněně zabývají otázkou, zda Praotec Čech, jedinec, o němž vyprávějí staré pověsti, existoval právě pouze v pověstech (tj. intencionálně) anebo reálně (většina historiků se dnes, pokud vím, kloní k tomu, že se jedná o reálnou osobu). Postup takového ověřování lze po filosofické stránce vyložit několikerým způsobem, např. takto: Máme k dispozici individuový popis vyjadřující tolik vlastností, kolik jich báje Praotci Čechovi připisuje (některé budou redundantní). A nyní zkoumáme, zda jedinec, kterému se v báji ty vlastnosti připisují, existuje intencionálně anebo reálně. Vyskytnou-li se důvody soudit na reálnou existenci, často se některé (méně důležité) vlastnosti připisované osobě v báji, korespondující reálné osobě nepřipisují. To je důsledkem toho, že se historici v pověstech, legandách apod. snaží odli-

⁹ Nepřijatelná se mi zdá i podobná nedávno zveřejněná, ovšem daleko hlouběji a soustavněji propracovaná teorie P.Dr. Davida Peroutky, OCD (Peroutka 2009, 375nn).

šit „historické jádro“ od pozdějších „nánosů“. Jak mnoho jejich výsledky závisí na filosofickém „předporozumění“, s nímž k svému úkolu přistupují, je dobře známo např. z biblické hermeneutiky. To zde však můžeme ponechat stranou.

Připustit existenci jako vlastnost individuí nevede tedy k nesmyslnému ověřování, zda dané individuum existuje či nikoli, nýbrž k smysluplnému zjišťování, jaký typ existence dané individuum má.

*Katedra filosofie
Katolická teologická fakulta
Universita Karlova
Tháškurova 3
160 00 Praha 6
sousedik.s@volny.cz*

Literatura

- PEROUTKA, D. (2009): Existenční predikace. *Filosofický časopis* 58, č. 3.
SOUSEDÍK, S. (2003): Poznámka k některým ontologickým a sémantickým předpokladům TIL-ky. *Organon F* 10, 312 – 315.